

ՆԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՎԱՆՈ ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑՈՒ «ՎԱՐԴԱՎԱՌԻ» ՏԱՂԸ

Շուրջ տասը դար է, ինչ հայ միտքը սրբազան երկյուղածությամբ խոսում է Գրիգոր Նարեկացու «Մատենանի» մասին, որն, ամտարակույս, մնում է հեղինակի և հայ բանաստեղծության ամհաս բարձունքը: Պակաս կարևոր չեն մաս Գր. Նարեկացու քնարերգության փոքր ձևերը՝ տաղերը, մեղեդիները, հորդորակները և գանձերը, որոնք էական մշակութային ունեն հայ միջնադարի աշխարհակազմման մտավոր շարժման գործում: Ընդհանուր առմամբ է խնդիրն մոտեցել Մատթեոս Զուղայեցին (ԺԴ-ԺԵ դդ.), երբ գրել է. «Մի փոխ Նարեկացի լաւ է, քան զամենայն Սաղմոսս Դաթի...»: Նարեկացիագիտությունն, անշուշտ, ըստ արժանվույն է գնահատել բանաստեղծի տաղերը՝ գտնելով, որ «երբեք հայ միտքը ինքզինքն այնչափ մրբորեն բանաստեղծ, այնչափ էականապես արվեստագետ չէր հայտնաւած, որչափ այդ տաղերուն քանի մը տողին մեջ»¹: Այս բնորոշումը պիտի վերագրել մաս «Վարդավառի» տաղին, որն, իրավամբ, արժանացել է հատուկ ուշադրության: Մ. Արեղյանից սկսած, որը «բացի վերնագրից և վերջին երկու տողից» ոչինչ կրճակաւ» չի տեսնում, տաղը ներկայացնում են միակողմանիորեն՝ անտեսելով հոգևոր իմաստը, բացարձակացնելով «մրա աշխարհիկ ոգին»: «Նարեկացու լավագույն տաղերը թեպետ արտաքուստ դեռ որոշ կրճակաւ թեմաներ են ակնարկում, բայց դրանք իրենց գաղափարական էությամբ հոգևոր բանաստեղ-

¹ Ա. Չոպանյան, Երկեր: Ե., 1988, էջ 319:

ծություններ չեն», - գրում է Մ. Մկրյանը² ելակետ ընդունելով Մ. Արեղյանի վերո-
հիշյալ դիտարկումը: Ինչպես արդեն նկատված է, Մ. Արեղյանը Գր. Նարեկացու
ստեղծագործության քննությունը տանում էր «աշխարհիկ միտումների ծայրահեղ
ընդգծման և բևեռացման ուղիով, մի մոտեցում, որ, ամշուշտ, չէր արտահայտում
բուն ճշմարտությունը Գր. Նարեկացու մասին, միակողմանի էր, բայց պարտա-
դրված էր 1930-40-ական թթ. քաղաքական-գաղափարական խեղդիչ մթնոլոր-
տով»³: Այս առումով «Վարդավառի» տաղը կարոտ է մոր մոտեցման՝ հոգևորի վեր-
ծանունով և աշխարհիկ ոգու հաշտեցումով:

Տասներորդ դարում հայ քնարերգությունն իր թիկունքին ուներ կրոնական բո-
վանդակությամբ, կաղապարված պատկերներով հոգևոր շարականներ, սակայն
չպիտի անտեսել այն հանգամանքը, որ աշխարհիկ քնարերգությունը մշտապես
հնչել է գուսանների շուրթերին, և վերջիններիս ազդեցությունը մեծ է Գր.
Նարեկացու և՛ տաղերի, և՛ «Մատենա ողբերգութեան» պոեմի վրա: Պիտի ասել, որ
Գր. Նարեկացին փոխել է հոգևոր երգերի պատկերային համակարգը, սակայն
բովանդակությունը եղել և մնում է հոգևոր, այլ ոչ աշխարհիկ, ինչպես կարծում էին:

Սիրո աստվածուհի Աստղիկին ծաղիկներ են մվիրաբերել և շուր ցողել Վարդա-
վառի հեթանոսական տոմի ժամանակ, և այս սովորությոնը պահպանվել է մեզմոտ,
իսկ քրիստոնեությունն այն յուրացրել է՝ կապելով Քրիստոսի այլակերպության
հետ⁴: Այսպես. երբ Քրիստոսը Պետրոսի, Հակոբի և Հովհաննեսի հետ բարձրանում
է Թաբոր լեռ, «նորանց առաջին կերպարանափոխությունը, և նորա երեսը փայլեց
ինչպես արեգակը, և նորա հանդերձները լուսի պես սպիտակ եղան»⁵: Տաղում
արեգակնափայլ դեմքը գոհար վարդի կերպ է առել, իսկ սպիտակ հանդերձները՝
շուշանի: Տեսիլքի պահին «երևեցան նորանց Մովսեսը և Եղիան, որ նորա հետ
խօսում էին»⁶: Տաղում մարգարեները ևս այլաբանորեն հանդես են գալիս ծառերի և
ծաղիկների կերպարանքով:

Այդ սաւս ու տաւսախ ծառերդ
Վարդագոյն ոստս արձակեցին,
Այդ նոն ու բողբոջ արաւսդ
Զայդ առեալ վարդըն շուշանին:

² Մկրյան Մ., Երկեր, երկու հատորով. հ. 1. Երևան, 1987, էջ 456:

³ Պ. Խաչատրյան, Գրիգոր Նարեկացին և հայ միջնադարը, Էջմիածին, 1996, էջ 6:

⁴ Տե՛ս Մատթեոս Ժ 1-9, Մարկոս Թ 1-10, Լուկաս Թ 28-37 (Այս և նորկապարանյան հետագա
մքերնումները Աստվածաշնչի 1995 թ. հրատարակությունից):

⁵ Մատթեոս Ժ 2:

⁶ Մատթեոս Ժ 3:

Ավետարանում պատումը շարունակվում է. «Եւ նա տակաւին խօսելիս, ահա մի լուսատոր ամպ հովանի եղաւ նորանց վերայ. և ահա մի ձայն եղաւ այն ամպիցը և ասաց. Դա է իմ սիրելի Որդին, որին ես հաւանել եմ. դորան լսեցէք»⁷: Տաղում ևս, ինչպես Ավետարանում, ամպը Սուրբ Հոգու խորհուրդն ունի, որն անմիջականորեն կապված է Երկնային Հոր հետ. վերջինս այլաբանված է իբրև Արեգակ.

Ծաղկունք ամէն շաղ առին,
Ծաղմ' յամպէն, ամպմ' յարեգակնէն:

Ուրեմն՝ Սուրբ Երրորդությունը՝ Արեգակը, վարդը և ամպը, գտնվում են հավիտենական կապի մեջ: Այլ կերպ՝ ողջ բնությունը ողողված է աստվածային լույսով, որն էլ կենդանություն է տալիս ծառ ու ծաղկին, աստղ ու լուսնին, հով ու շաղին: Ամտեսանելի Աստված տեսանելի է դառնում բնության միջոցով. այս է միաստիկ Գր. Նարեկացու աշխարհայացքային ելակետը: Հետևաբար բնության փառաբանությունը հասցեագրվում է Աստծուն, և առաջնայինը Գր. Նարեկացու համար հոգևոր իմաստն է:

Բնության պատկերներն, ինչ խոսք, հայտնություն էին մեր պոեզիայում և ունեցան մեծ նշանակություն հետագայում Կոստանդինի և այլոց՝ բնության երգերի ստեղծման գործում: Գր. Նարեկացու հաճախեղ միտքը տիեզերական մերդաշնակությամբ է պատկերել բնությունը, և պատահական չէ, որ տաղն արտաքուստ ընկալվում է որպես բնության երգ: Թեև տաղը «Վարդավառին» է նվիրված, սակայն իրապես Քրիստոսին ձոնված մի մերթող է, և մեր Մատենադարանի թիվ 427 ձեռագրի գրիչ Ստեփաննոսը (ԺԵ դ.) տաղը խորագրում է «Գովեստ», որը համարվում է միջնադարյան տաղի ժանրային տեսակ, ինչպես գանգատը, ողբը, աղերսանքը, խրատը, պարսավը:

Ավելորդ համարելով բազմիցս ուշադրության արժանացած բաղաձայնություններին և առձայնություններին անդադադառալ՝ կանգ առնենք տաղի տաղաչափական առանձնահատկությունների վրա, մի բան, որ մեզանում, ցավոք, հաճախ անտեսվում է:

Նկատենք, որ մեր գրավոր քերթության մեջ առաջին անգամ այս տաղում կիրառվում է հայրենի կարգը, որը 15 վանկանի ոտանավոր է՝ կազմված 7(2-3-2) և 8(3-2-3) վանկանի կիսատողերից, որոնք իրարից բաժանվում են մեծ հատածով (ցեզուրա. կիսատողերը գիտակցվում են նաև որպես ամբողջական տող) և ունի կանոնավոր շեշտադրություն 2, 5, 7, 10, 12, 15 վանկերի վրա: Այսինքն՝ տողն ստանում է յամբ-անապեստյան կազմություն: Սակայն այս օրինաչափությունը երբեմն-

⁷ Մատթեոս ԺԷ 5:

երբեմն խախտվում է, և սա բնորոշ է առհասարակ հայրենաներին, ուստի գերադասելի է մեջ բերել տաղն ամբողջությամբ՝ որոշ բնագրային ճշտումներ կատարելով և չափն ակնհայտ դարձնելով: Իբրև բնագիր՝ ընդունել ենք Ա. Քյոշկերյանի կազմած գիտաբնական բնագիրը⁸:

Գոհա՛ր /վարդըն վա՛ր/ առեա՛ր/
 Ի վեհի՛ց /վարսի՛ցն/ արփեմի՛ց.//
 Ի վե՛ր /ի վերա՛յ/ վարսի՛ց/
 Ծառալե՛ր /ծաղի՛կ/ ծովալի՛ն.//
 Ի հա՛/մատարա՛ծ/ ծովե՛ն/
 Պղպջե՛ր /զոյմը՛ն/ այն ծաղկի՛ն.//
 Երփի՛ն /երփմունա՛կ/ ծաղկի՛ն/
 Ծողջողե՛ր /պըտու՛ղն/ ի ճղի՛ն.//
 Քրքու՛մ /վակասի՛ր/ պտու՛ղն./
 Սնանե՛ր /խտոը՛ն/ տերևո՛վ.//
 Տերե՛/ն տափ՛ղ /տուողի՛ն./
 Ջոր երգե՛ր /Դաիթ՛/ հրաշալի՛ն.//
 Ի փու՛նց /խտունեա՛ն/ վարդի՛ց/
 Գոյնզգոյն՛ /ծաղկու՛նք/ ծաղկեցա՛ն.//
 Այդ սա՛ւս /ու տաւա՛խ/ ծառե՛րոյ/
 Վարդագոյն՛ /ոստ՛ ա՛ր/ ծակեցի՛ն.//
 Այդ նո՛ն/ ու բողբո՛ջ/ արա՛ւս⁹/
 Ջարդ առեա՛լ /վարդը՛ն/ շուշանի՛ն.//
 Ծուշանը՛ն շողե՛ր/ հովտի՛ն./
 Ծողջողե՛ր /դեմ ա՛ր/ լեզակա՛ն.//
 Այն հիւ՛/սիսային /հաւե՛ն/
 Հով հարեա՛լ /զոհա՛ր/ շուշանի՛ն.//
 Յայն հա՛/րաւային /լեռնե՛ն/

⁸ Տե՛ս Գրիգոր Նարեկացի, Տաղեր և զանգեր, աշխ. Ա. Քյոշկերյանի: Ե., 1981:

⁹ Բնագրում՝ ոստ: Ուղղում ենք տաղաչափության պահանջով, մանավանդ որ տաղի 9 ձեռագրերից 6-ում հանդիպում ենք «ոստ» ձևին:

¹⁰ Բնագրում՝ «արաւս»: Մ. Արեղյանն ուղղում է «արաւս»: Տաղը մեզ է հասել ԺԵ դարի ձեռագրերով, որոնցում այս բառը ներկայացվում է զանազան ձևերով, իսկ թիվ 5423 ձեռագրի գրիչ Մարգարեն «արաւստ» ձևը ճիշտ չիմանալով՝ ուղղում է «աստրաւս», որը ևս ճիշտ չէ, սակայն վստահեցնում է, որ բառը չի հասկացվել մահ միջնադարում: Կարծում ենք՝ Մ. Արեղյանի ուղղումը ճիշտ է և՛ տաղաչափության, և՛ բաղմնաստի (ծաղի տեսակ է) առումով:

Քաղցր աղո՛վ /ցաղէ՛ր/ շուշամի՛ն://
 Շուշա՛ն/ըն շաղո՛վ/ լցեա՛լ/
 Օող շաղո՛վ/ և շա՛ր/ մարգարտո՛վ://
 Մաղկո՛ւնք¹¹ /ամէն շա՛ղ/ առի՛ն/
 Օաղճ՝ յամպէ՛ն/ ամպճ՝ յա՛րեգակնէ՛ն://
 Աստե՛ղք¹² /ամէն շու՛րք/ առի՛ն/
 Դէմ լուսնի՛ն /գունդ-գու՛նդ/ բոլորի՛ն://
 Գունդ-գու՛նդ /խաչաձև՛/ գնդա՛կ/
 Յարինուա՛ծ /երկնից/ շրջանակ://
 Փա՛ռք Հաւ՛ր / և Որդւո՛յն/ յաւէ՛տ/
 Սուրբ Հոգւո՛յն/ այժմ և՛/ յաիտեանս://

Ինչպես նկատելի է, տաղում հանդիպող 102 շեշտերից միայն 9-ն է խախտումով, այսինքն՝ խախտումը կազմում է 8,8%: Ընդ որում՝ բառային շեշտի խախտում է նկատվում երեք անգամ 12-րդ վանկում: Մնացած դեպքերում ուղիղ խախտում է նկատվում կարգավորվում է շեշտադրությունը, իսկ գոյնը, խուռը, վարդը բառերի բառային շեշտը գրավոր խոսքում գիտակցվում է իբրև խախտում, սակայն ուղիղ շեշտը ի հայտ է գալիս երգվելիս, մի երևույթ, որ նկատելի է անգամ Սայաթ-Նովայի խաղերում:

Հայրենի չափը հայ գուսանական արվեստից առաջին անգամ անցել է մեր գրավոր բանավեստին «Վարդավառի» տաղում, թեև հայրենների հանգավորումը նկատելիորեն տարբեր է այս տաղի հանգավորումից, իսկ վերջինս էլ բացատրվում է հանգի՝ իբրև զորեղ ուղիղ շեշտական կրկնության միջոցի մոտ առաջացումով, որը ևս կապվում է Գր. Նարեկացու անվան հետ:

¹¹ Բնագրում՝ Մաղկունք, իսկ թիվ 5423 ձեռագրում՝ ծաղկունք:

¹² Բնագրում՝ աստղունք: Չորս ձեռագրերում՝ աստեղք, երկուսում՝ աստեղքն: Տաղաչափության պահանջով ուղղում ենք աստեղք:

